

УДК 070–029(477.83/.86)“1919/1939”:82-7

Ю.О. Савчин

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ “БУДЯК” (1921–1923 РР.) – ПРОВІДНА ТЕМАТИЧНА ЛІНІЯ ЧАСОПISУ

Розглянуто актуальні публікації в журналі “Будяк”, які висвітлюють важливі аспекти українсько-польських відносин у перші міжвоєнні роки. Розкрито політичну ситуацію, яка не лише впливала на відносини двох народів, а й формувала тематичну лінію часопису.

Ключові слова: журнал “Будяк”, українсько-польські відносини, сатира, гумор.

I. Вступ

Відносини між українцями та поляками в перші міжвоєнні роки (1918–1923 рр.) були політично й соціально напруженими. Багаторічна боротьба за Східну Галичину, вершиною якої стала українсько-польська війна 1918–1919 рр., завершилась не на користь українців, активізувала довготривалі конфлікти між двома народами. Для розкриття теми, передусім, доцільно окреслити ситуацію, в якій опинилася не лише преса, а ціле галицьке українство в перші повоєнні роки. Адже політична нестабільність впливала не лише на тематику публікацій, а й на функціонування преси загалом.

У перші повоєнні роки українсько-польські відносини були позначені взаємною конфронтацією, адже саме “1918–1923 рр. – чітко окреслений період боротьби за Українську державу у Східній Галичині та загострення польсько-українських протистоянь, спричинених посиленням українського політичного руху та ігноруванням поляками національно-державних устремлень українців” [7, с. 4]. Політика Другої Речі Посполитої була спрямована на колонізацію та асиміляцію українців, адже поляки не визнавали ЗУНР, а приєднання Східної Галичини було чи не найважливішим прагненням відродженої Польщі.

У цей період невизначеності політико-правового статусу краю галицькі українці опинилися в статусі нацменшини, а для преси така політична ситуація означала ще й посилену увагу з боку цензорів. І хоча Польща, згідно із Малим версальським трактатом і Конституцією 1921 р., зобов'язувалась забезпечити вільний розвиток мов нацменшин, їхнього громадсько-політичного та культурного життя, а ст. 105 Конституції гарантувала їм свободу преси, проте ці положення залишилися демократичними лише на папері.

Однак, незважаючи на періодичні конфіскати, українцям усе ж вдалося налагодити мережу своїх ЗМІ, чільне місце в якій посідала гумористично-сатирична журналістика. Так, на початку 20-х рр. ХХ ст. у Львові ви-

ходив журнал сатири та гумору “Будяк” (1921–1923), який і “розпочав суто сатирично-гумористичну періодику Галичини міжвоєнного періоду” [13, с. 49]. Варто зазначити, що сатирично-гумористична преса була досить популярною серед галичан і до війни, попередниками “Будяка” були такі видання, як: “Страхопудь” (1886–1905, 1912–1913), “Комар” (1900–1905), “Жало” (1913–1914) та ін.

Події перших повоєнних років неодноразово були в центрі уваги редакції журналу “Будяка”. Водночас публікації, які висвітлюють відносини українців та поляків, ще недостатньо осмислені, не введені до наукового обігу, що й зумовлює актуальність цієї теми. Добрим винятком у цьому контексті є монографія Л. Сніцарчук “Українська сатирично-гумористична преса Галичини 20–30-х рр. ХХ ст.”, синтетичне дослідження В.А. Ігнатієнко “Українська преса (1816–1923 рр.)”.

II. Постановка завдання

Мета цієї статті – проаналізувати ті публікації, які висвітлювали важливі аспекти українсько-польських відносин на сторінках сатирично-гумористичного журналу “Будяк”.

III. Результати

З номера в номер журналісти “Будяка” повідомляли про події місцевого та міжнародного значення, критикували політичні перипетії та навіть своїх “державних мужів”, подавали інформацію з культурного, літературно-мистецького життя. Часто своїм гострим сатиричним слівцем вони викликали і невдоволення серед своїх “прихильників”: “Що в якомусь там містечку завелась хруніяда і Будяк трошенька поколов патріотів – зараз крик – Будяк розбив фронт, розбив організаційну роботу (якої не було)” [1, с. 2].

В одному із вступних віршів редакція журналу так окреслила основні напрями своєї роботи:

Хрунівство, подлість – і народну зраду,
Наївність, смішність – голови пусті,
Амбітну буту – і партійну зраду
Беруть на муки колючки мої [12, с. 1].

Суттєвою перевагою “Будяка” стала сміливість висвітлення тем, авторська невідкупність та вдало вибраний проблемно-тематичний напрям, адже в той час саме

“завдяки продуманому текстуальному комплексу редакції газет і журналів мали змогу залучати до свого кола прихильників якнайбільшу кількість читачів” та повернути увагу до актуальних проблем [14, с. 101].

Підтвердженням того, що редакція видання серйозно ставилася до підбору тем та написання матеріалів, свідчить вступне слово в рубриці “Від редакції”: “Не штука написати, що в Ірляндії велика дорожня і тому люде бунтуються або, що когось там, що вперто хотів самоозначення, замкнули до клітки – але штука написати таку передовицю, щоби раз не була сконфіскована, друге була розумна” [2, с. 2].

Власне в той час українські видання опинилися під так званою попередньою цензурою, тобто видавець чи головний редактор був зобов'язаний надавати тексти публікацій органам, що цензурює, аби отримати дозвіл на вихід у світ свого журналу чи газети. Крім того, дирекція поліції отримала повноваження закривати ті видання, які активно критикували діючу владу. Такий пильний нагляд став буденним явищем, проте не налякав Д. Кренжаловського, редактора та видавця “Будяка”. Незважаючи на те, що періодичні конфіскати не оминули й окремих матеріалів журналу, автори неодноразово висміювали польську політику щодо українців, “яка характеризувалася половинчастими та дискримінаційними рішеннями в різних галузях суспільно-політичного та господарського життя, непослідовністю та суперечливістю щодо українців, часто нелогічними і несправедливими адміністративними заходами” [7, с. 277]. На цю тему вдало зіронізував О. Бабій:

Знов прийшла до мене муза;

“Ну співай!” – дала приказ,

Та не знаю чи цензура

Любить пісню ту як раз? [8, с. 3]

Українці називали своє перебування в складі Другої Речі Посполитої окупацією, бо впродовж усього міжвоєнного періоду влада намагалася перетворити “східні креси” на свою територіальну одиницю. Так, в анекдоті “Наша згода” автор сатирично наголошує, що згода із “сусідами” аж ніяк неможлива, “бо це, що ми називаємо заходом, “сусіди” називають сходом; ми називаємо “Західна Область У.Н. Р.”, а вони “wschodnia Malopolska” [6, с. 4].

Ще одним нововведенням польської влади була заборона вживати слова “Галичина” та “українець”, натомість пропонували замінити їх на Малопольща” й “русин”. Українці ж у таких нелегких умовах не втрачали свого оптимізму, відповідаючи з особливим галицьким гумором на запитання:

– Чому Сх. Галичину названо Малопольщею?

– Бо тут мало Поляків [4, с. 3].

В одному з номерів “Будяка”, на першій сторінці, під назвою “Вшехпольське свячене” [3, с. 1] була розміщена карикатура, на якій зображено жабу, що ковтає великоднє яйце, а далі підпис: “Ендецька жаба ковтає, як свячене яйце 8 мільонів українського населення “кресів”. П. Грабські, редактор “Слова Польського” помістив в своєму органі статтю, де домагається від уряду як найскорішої колонізації кресів, бо тільки цим робом буде можна – на його думку – перевести успішну полонізацію цих областей” [3, с. 1]. Такий малюнок символізував бажання польського національно-демократичного табору (ендеції) всіма можливими методами асимілювати українців, незважаючи на те, що вони, згідно з даними перепису 1921 р., були найбільшою нацменшиною Польщі. Програма цієї політичної сили передбачала полонізацію українців та базувалася на повній перевазі поляків у політичному, культурному, господарському житті над так званими народами “нижчого сорту”. Не даремно згадується й С. Грабський, ендецький політик та публіцист, який у своїх виступах наголошував, що для утримання існуючих кордонів Польщі потрібно перетворити її землі в національну польську територію, а українське питання буде ліквідоване протягом 25 років. З’явившись на першій сторінці “Будяка”, ця карикатура слугувала гострою сатирою та була спрямована на висміювання, глузування над своїми політичними противниками.

Також польська влада розуміла, що зростання українсько-польської ворожнечі зовсім не на її користь, особливо в час, коли Східна Галичина ще офіційно не увійшла до складу їхньої держави. Саме тому польський уряд започаткував заходи, спрямовані на задоволення освітніх вимог українців, які б змогли пом’якшити міжнаціональну напруженість. У березні 1921 р. польський сейм прийняв рішення про заснування українського університету в Станіславі. Із цього приводу було вдало підмічено в будяківській рубриці “Політик має голос”: “Для успокоєння Українців, Поляки годяться, щоби наміником став Українець-польонофіл, щоби “rusinski” університет з “фазами” комедія, оперетка, трагедія і драма був таки в Станіславові” [9, с. 2]. Такі дії викликали іронічний сміх автора публікації, адже саме таким чином польська влада намагалася відвернути галицьку молодь від таємного шкільництва та змагань за українські вищі школи. Зрештою, таке рішення викликало незадоволення польських соціалістичних сил та українців, які вимагали узаконити існуючий таємний університет.

В українських та польських колах активно обговорювали проект автономії Східної Галичини, поданий послом М. Недзялковським восени 1921 р. Він пропонував заснувати

красвий сейм та надати автономію тим землям, “де в більшості мешкає українська людиність зі столицею у Львові” [11, с. 2], забезпечити права нацменшин Польщі тощо. Один із провідних авторів “Будяка” Chat noir у своїй іронічній кореспонденції так розповідає про “діло епохального значіння”: “Дістаємо власний, галицький сойм в Пацікові” [16, с. 2]. Автор, звичайно, із сарказмом говорить про те, що сейм буде у Пацікові, адже на той час це було звичайне село у Станіславському воєводстві (тепер Івано-Франківська обл.). Далі Chat noir зазначає: “українці дістають університет і політехніку” [16, с. 2], а “на помещення університету спорожнюється вже у Львові палату при вул. Казимірівський під патронатом св. Бригиди” [16, с. 2]. Як відомо, у той час на вул. Казимірівській була в’язниця № 4, яку й називали “Бригідки”. Таким чином, автор дає зрозуміти, що поляки в жодному разі не допустять автономії Східної Галичини, всіма способами намагатимуться витіснити українців із суспільно-політичного життя та зроблять усе, аби вони так і залишилися нацменшиною із конституційними правами лише на папері. Ця подія викликала зацікавлення та обговорення на сторінках й інших друкованих ЗМІ. Так, у газеті “Свобода” писали: «Той Недзялковський, так само як всі другі Поляки, протестує проти домагання правительства Петрушевича, аби українська Галичина була вільною і свободною державою. Він крутить, що нібито їй було би гірше ніж в Польщі (як се можливе?), бо нібито тоді чужі держави її визискували би. І таки немає іншої ради, як накинути тому нещасному краєви “автономію” наїзника. Такий хід проклятої польської політики у відношенню до України» [11, с. 2]. Уже за деякий час побоювання щодо територіальної колонізацію підтвердилися, адже адміністративно-політичний статус Східної Галичини було зрівняно з іншими регіонами держави. Таким чином, влада знівельювала обіцянки про автономію та продовжила дискримінувати права численного українського населення краю.

У той час тисячі українців зазнали й масових арештів, недаремно один із провідних авторів “Будяка” Chat noir саркастично назвав польські тюрми “малопольським пенсіонатом” [17, с. 9]. Гучні судові процеси у 20-х рр. проводили не лише над членами УВО, а й проти впливових галицьких українців. Так, після замаху на Й. Пілсудського у вересні 1921 р. слідство вели проти Михайла Галушинського, ректора тасмного Українського університету та доктора Лева Ганкевича. Очевидно, про ці події згадує у своєму вірші “Із сучасних мелодій” [17, с. 9] Chat noir:

А вкраїнське товариство
В криміналах аж пишуть...
Є Федак, Матчак, Гнатевич,

Кренжаловський і Целевич
Є Струтинський, Галушинський,
Є і д-р Лев Ганкевич [17, с. 9].

Власне в антидержавній діяльності також звинувували студента права М. Матчак та студента медицини Б. Гнатевич (згадані у вірші). Не оминули арештів М. Струтинський, редактор “Українського вісника”, та Д. Кренжаловський, редактор “Будяка”. Ці події описав ще один автор журналу Chat blanc. Він розповідав, як серед львів’ян поширюють думку, що ці працівники пера – “злочинники першої класи” [15, с. 3]. Д. Кренжаловському закидали те, “що він звісний бунтівник і заговорщик, провідник українського tiers etat’у, небезпечний більярдовий конспіратор” [15, с. 3], і в нього “найдено страшенно компромітуючі папери, пляни, відносячіся до великого русинського повстання, котре мало зачатися генеральною атакою на український університет в Станіславові” [15, с. 3], а М. Струтинський – “небезпечний бомбіст і терорист” [15, с. 3]. Можливо, для сатиричного ефекту автор використав і певний домисел, проте зрозуміло, що арештували цих громадських діячів саме за їхню редакторську діяльність, і видавництво часописів, які не були до вподоби польській владі.

Саме журналісти “Будяка” у своїх публікаціях неодноразово розвінчували справедливе ставлення польського уряду до українців. Окремі висловлювання в публікаціях журналу можна було сприймати як серйозний закид існуючій владі, наприклад: “Плебісциту в Галичині не буде, бо сама назва “Malopolska” вказує, по чийй стороні більшість” [10, с. 2–3]. Або ж такі слова: “Варшавський сойм ухвалив конституцію. І тепер вже знаємо, які права і обов’язки має горожанин польської держави. Поодинокі артикули її були вже передше добре звісні Гал. Українцям, котрі відчули їх еше перед її ухваленням” [10, с. 2–3]. Такі закиди не були безпідставними, адже ті норми, які гарантувала польська Конституція 1921 р., не виконувалися, політика національної нетерпимості продовжувала панувати в Східній Галичині, не було можливості реалізувати й так звану ідею культурної автономії, прописану в документі.

IV. Висновки

Отже, різножанрові публікації журналу “Будяк” репрезентують непрості, а часто й суперечливі події перших міжвоєнних років, дають змогу виокремити найбільш актуальні аспекти відносин між українцями та поляками, які опинилися в статусі сторін, що ворогують. Користуючись прийомами сатири та гумору, автори гостро критикувати, а деколи й висміювати, засуджували тодішні реалії суспільно-політичного життя, державницьку політику Польщі щодо українців. Сатира,

іронія та сміх допомагали найбільш вдало зацентрувати увагу на актуальних проблемах українсько-польських відносин.

Перспективи подальших досліджень полягають у необхідності виокремити особливості інтерпретації українсько-польських відносин на сторінках журналу "Будяк".

Список використаної літератури

1. Від редакції // Будяк. – 1921. – № 10. – С. 2.
2. Від редакції // Будяк. – 1921. – № 2. – С. 2
3. Вшехпольське свячене // Будяк. – 1923. – № 5–6. – С. 1.
4. Дека. Чому? / Дека // Будяк. – 1922. – № 17–18. – С. 3.
5. Ігнатієнко В. Українська преса (1816–1923 рр.): історико-бібліографічний етюд / В. Ігнатієнко. – К.: Державне вид-во України, 1926. – 76 с.
6. К. Наша згода / К. // Будяк. – 1922. – № 1. – С. 4.
7. Красівський О.Я. Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр. Проблеми взаємовідносин / Орест Красівський. – К.: УАДУ, 1998. – С. 4.; С. 277.
8. Олесь Бабій. Чудасія / Олесь Бабій // Будяк. – 1921. – № 2. – С. 3.
9. Політик має голос // Будяк. – 1921. – № 4. – С. 2.
10. Політик має голос // Будяк. – 1921. – № 5–6. – С. 2–3.
11. Польські соціалісти далі таки журються польською автономією для Східної Галичини // Свобода. – 1921. – № 296. – С. 2.
12. Смик. З весною / Смик // Будяк. – 1921. – № 3. – С. 1.
13. Сніцарчук Л.В. Українська сатирично-гумористична преса Галичини 20–30-х рр. ХХ ст. / Л.В. Сніцарчук. – Л.: Наукова бібліотека імені В. Стефаника, 2001. – С. 49.
14. Сніцарчук Л.В. Українська преса Галичини (1919–1939 рр.) і журналістичнознавчий дискурс: монографія / Л.В. Сніцарчук; НАН України, ЛННБУ ім. В. Стефаника. Відділення "Науково-дослідний центр періодики". – Л., 2009. – С. 155.
15. Chat blanc. З веселих трагедій / Chat blanc // Будяк. – 1921. – № 17. – С. 3.
16. Chat noir. Від редакції / Chat noir // Будяк. – 1921. – № 11. – С. 2.
17. Chat noir. Із сучасних мелодій / Chat noir // Будяк. – 1921. – № 17. – С. 9.

Стаття надійшла до редакції 25.04.2014.

Савчин Ю.О. Українсько-польські взаимоотношення на сторінках журналу "Будяк" (1921–1923 гг.) – ведуча тематическа лінія журналу

В статті розглядаються актуальні публікації в журналі "Будяк", що освітлюють важливі аспекти українсько-польських відносин в перші міжвоєнні роки. Розкривається політична ситуація, яка не тільки вплинула на взаимоотношення двох народів, але й формувала тематическу лінію журналу.

Ключеві слова: журнал "Будяк", українсько-польські відносини, сатира, юмор.

Savchyn Y. Ukrainian-polish relations on the pages of magazine "Budiak" (1921–1923) – the leading thematic lines of the magazine

Considered actual publication in the journal "Budiak", which highlight important aspects of Ukrainian-Polish relations in the early interwar years.

The relationships between the Ukrainian and Polish in the early interwar years (1918–1923 years) were politically and socially tense. A perennial struggle for East Galicia, the apex was the Ukrainian-Polish War of 1918–1919, ended not in favor of Ukrainian, stepped up and protracted conflicts between the two nations. The events of these years were in the focus of magazine "Budiak". Same time publications that highlight the relationship between Ukrainian and Polish, are not yet sufficiently understood, not put into scientific circulation that determines the relevance of the topic.

Despite periodic confiscated, Ukrainian nevertheless managed to establish publishing newspapers and magazines were prominent place took humorously-satirical press. So, in the early 20th XX century in Lviv went out the magazine of satire and humor "Budiak" (1921–1923). Boldness of illumination of themes became substantial advantage of magazine, authorial incorruptibility and successfully chosen problem-thematic direction. Exactly the journalists of "Budiak" in their publications repeatedly dethroned negative attitude toward politics of Poland in relation to Ukrainians.

Different genres of publication of the magazine "Budiak" representing the difficult and often controversial events of the first interwar years make it possible to single out the most relevant aspects of the relations between the Ukrainian and Polish, which were in the status of the warring parties. Using the techniques of satire and humor, the authors sharply criticized, and sometimes even laughed, condemned the then realities of political life, national politics of Poland to Ukrainian. Satire, irony and laughter helped most successful accent attention to pressing issues of Ukrainian-Polish relations.

Key words: magazine "Budiak", Ukrainian-Polish relations, satire, humor.